

WYCHOWANIE MORALNO-ETYCZNE W KONTEKŚCIE PEDAGOGIKI RODZINNEJ

Dr Świętłana Iszczuk - Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. W. Gnatyuka w Tarnopolu

Ukończone studia wyższe 1994 r. Wyższa uczelnia pedagogiczna w Kamieniec-Podolsku. Wydział – Historia. Kierunek studiów – nauczyciel historii. Tytuł pracy doktorskiej (2000 r.): Problem kształcenia osobowości w dziedzinie pedagogicznej pedagoga-humanisty Janusza Korczaka (1878-1942 r.). Pracownik Katedry Pracy Społecznej. Członek Związku Dziennikarzy. Autor projektów współpracy katedry pracy socjalnej z instytucjami socjalnymi oraz organizacjami pozarządowymi w Tarnopolu. Kierownik Centrum Socjalno-Psychologiczno-Medycznego w ramach współpracy Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia W. Gnatyuka oraz Szpitala Psychoneurologicznego w Tarnopolu. Aktualnie badania naukowe prowadzone są bezpośrednio z teoretycznym i praktycznym nauczaniem pracowników socjalnych, zwłaszcza w zakresie znaczenia etycznych standardów zawodowych, praw i obowiązków w kształceniu kultury etycznej i zawodowej pracownika socjalnego jako fachowca wysokokwalifikowanego. Autorka ponad 30 prac w czasopismach Ukrainy i Polski.

„To co widoczne jest w dzisiejszym świecie, ów zdecydowany negatywizm, zajadłe krytykowanie wszystkiego z Bogiem włącznie, ustawiczne pretensje do wszystkich z Bogiem włącznie, przy jednoczesnym braku osobistej odpowiedzialności, to właśnie wyraz owej niedojrzałej, malkontenckiej i infantylnej wiary. To wyraz egoizmu, małostkowości i małoduszności”.

We współczesnych warunkach rozwoju społeczeństwa humanistycznego szczególnie rolę w intelektualnym i moralno-etycznym kształtowaniu osobowości, przyswojeniu wartości społecznych, bez których nie ma możliwości pobudowy społeczeństwa demokratycznego, odgrywają rodzina i wychowanie rodzinne.

Pierwotna socjalizacja dziecka, jego wychowanie społeczne, wprowadzenie do społeczeństwa odbywają się w rodzinie będącej podstawą rozwoju osobowościowego człowieka i jego stosunków do innych, kształtowania uczucia dostojności, odczucia własnej wartości i wartości swojego zachowania. Przecież właśnie rodzina daje tak ważne w rozwoju samodzielności odczucie bezpie-

czeństwa, pewności siebie, zadowolenia potrzeby odpowiedniości społecznej już w wieku dziecięcym. Uczucie opieki moralnej ważne jest zwłaszcza w pozytywnym ujmowaniu siebie, co umożliwi wychowanie szacunku do innych ludzi.

Jak zaznacza M. Stelmachowicz, zdecydowana większość ludzi na Ukrainie i za granicą nie przestają mocno trzymać się za rodzinę tradycyjną i wychowanie rodzinne. Przemawia to głośno za ich ogromną siłą życiową we współczesnym burzliwym, skomplikowanym i sprzecznym świecie¹.

Do problemów pedagogiki rodzinnej, kształtowania osobowości w rodzinie zwracali się pedagodzy różnych epok historycznych J. Dewey, Johann Friedrich

¹ Стельмахович М. Новітні перспективи родинного виховання. / Мирослав Стельмахович // Рідна школа. – 1998. – № 7-8. – С. 4.

Herbart, B. Hrinczenko, H. Kerszensztajner, J. Komenski, Janusz Korczak, T. Łubyneć, A. Makarenko, Johann Heinrich Pestalozzi, Jean-Jacques Rousseau, S. Rusowa, W. Suchomłyński, S. Szacki. Współczesne problemy psychologiczne i pedagogiczne wychowania rodzinnego, jego właściwości badały m.in. T. Aleksejenko, O. Bondarczuk, W. Czczet, W. Kostiw, B. Kowbas, M. Stelmachowicz, O. Zaporoziec oraz inni naukowcy ukraińscy i zagraniczni.

Celem naszego artykułu jest analiza miejsca wychowania moralno-etycznego w systemie pedagogiki rodzinnej.

Podstawowymi zadaniami wychowania rodzinnego na współczesnym etapie rozwoju społeczeństwa jest wychowanie u dzieci humanitaryzmu i duchowości, przejawiających się w szacunku do ludzi, współczuciu i czujności, życzliwym stosunku do nich, trosce o ich pomyślności, pragnieniu do opanowania bogactw kultury ojczystej i światowej, kształtowania ogólnoludzkich ideałów dobra, sprawiedliwości, czujności, uczciwości i przyzwoitości, swojego trybu życia na podstawie woli, moralności, kultury, piękna². Przy czym u podstaw całego systemu wychowania rodzinnego leżą edukacja umysłowa i moralna.

Jednak, osłabienie związków rodzinnych, urbanizacja, zróżnicowanie terytorialne zespołów rodzinnych, podwyższona mobilność młodzieży w zakresie interesów fachowych, bytowych i innych w dniu dzisiejszym ograniczają możliwości kontroli socjalnej i zasięg wpływu ro-

dzinnego. Do pełnej lub częściowej zmiany oceny doświadczenia życia rodzinnego, posiadanego przez starsze pokolenie, doprowadziła zmiana standardów zachowania się, wartości rodzinnych, odbywających się we współczesnym społeczeństwie w ciągu życia jednego pokolenia. Wszystkie te czynniki zewnętrzne i wewnętrzne powodują skomplikowanie stosunków wewnątrzrodzinnych, wzrost ilości konfliktów, pogorszenie mikroklimatu rodziny.

Dzieciństwo, zdaniem E. Postmana, nie tyle biologiczna, ile kulturalna faza rozwoju indywidualności ludzkiej³. Właśnie na tym jeszcze w latach 70-tych akcentował uwagę psycholog O. Zaporoziec, który akcentował, że dzieciństwo daje dziecku możliwość, jeszcze do osiągnięcia dojrzałości dołączać się do skarbców kultury duchowej i materialnej, stworzonej przez społeczeństwo, nabywać specyficzne zdolności i jakości moralne osobowości, i w ten sposób w oparciu na doświadczenie poprzednich pokoleń posuwać się dalej w swoim rozwoju⁴.

W porównaniu do innych grup społecznych rodzina posiada pewne właściwości istotnie wpływające na kształtowanie się osobowości dziecka:

- obecność wszystkich form życia i działalności człowieka realizujących się w funkcjach rodziny;
- włączenie dziecka do rodziny z momentu jego urodzenia, kształtowanie właśnie w rodzinie pierwszych pojęci o dobrym i złym;
- nieprzerywalność i długotrwałość kon-

² Чечет В.В. Педагогика семейного воспитания: Учебно-метод. пособие / В.В. Чечет. – Минск : Красико-Принт, 1998. – С. 218.

³ Сут. за: Кравченко А.И. Социология: Учеб. Пособие для студ. Высш. Пед. Учеб. Заведений. / Альберт Иванович Кравченко. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – С. 63.

⁴ Запорожец А.В. Избранные психологические труды: В 2-х т. / Александр Владимирович Запорожец. – М.: Педагогика, 1986. – С. 246.

taktu ludzi różnej płci, wieku, o różnym doświadczeniu życiowym powodują interioryzację przez dzieci wzorów zachowania najpierw rodziców, a dopiero potem - ludzi z poza rodziny;

- przeważnie emocjonalny charakter więzi pomiędzy członkami rodziny opierających się na miłości i sympatii stwarzają zasady sprzyjające realizacji takich nieuświadomianych przez dziecko społeczno-psychologicznych mechanizmów wpływu, jak naśladowanie, sugestia, «zakażenie» psychiczne⁵.

Realizacja głównych zadań, właściwości wychowania osobowości zależy od kultury ogólnej i pedagogicznej rodziców.

Osobisty przejaw kultury realizowuje się w działalności codziennej, w stosunkach, zachowaniu, stylu życia, bycie, przyswojeniu osiągnięć kulturalnych, wiedzy, przywyczajeń, umiejętności. Częścią składową kultury ogólnej rodziców jest kultura pedagogiczna. Podstawą określenia tego pojęcia jest rozumienie filozoficzne kultury jako charakterystyki rozwoju sił twórczych i zdolności człowieka oraz uczenie o roli wiodącej działalności w jego kształtowaniu. Realizowuje się ona w twórczej działalności wychowawczej i służy kształtowaniu osobowości bogatej duchowo i wszechstronnie rozwiniętej. Dlatego odbieramy ją jako skomplikowane, dynamiczne utworzenie osobowościowe określające typ, styl i sposoby zachowania rodziców w działalności wychowawczej⁶.

Podstawowymi określeniami kultury pedagogicznej rodziców za zwyczaj jest kultura moralna, kultura myślenia, kultu-

ra mówienia, komunikatywna, dydaktyczna, kultura pracy, kultura ruchów, fizyczna, estetyczna oraz kultura ekologiczna. Kultura moralna przewiduje wymagania rodziców do siebie, ich samokrytyczność, dostrzeganie zasad moralnych.

Wychodząc z opisanej struktury, możemy analizować kulturę pedagogiczną rodziny jako treść stosunków pomiędzy rodzicami i dziećmi drogą łączenia różnych mechanizmów, rodzajów ich działalności oraz zastosowania w tej działalności kategorii moralnych.

A. Makarenko odnotowuje: «Wychowuje wszystko: ludzie, rzeczy, zjawiska, ale najpierw i najwięcej - ludzie. Na pierwszym miejscu wśród nich - rodzice i pedagogzy»⁷. Przy czym, według jego przekonania, wychowanie polega na tym, że najstarsze pokolenie przekazuje swoje doświadczenie, swoją predylekcję, swoje przekonania młodszemu pokoleniu. Odbywa się to przekazanie nie inaczej, jak za pomocą stosunków i kontaktu starszych z młodszymi, rodziców z dziećmi.

Analiza badań filozoficznych, socjologicznych i psychologiczno-pedagogicznych pozwala uzasadnić rolę kontaktu rodzicielskiego jako jednego z najważniejszych i bardzo efektywnych środków wychowania moralnego i emocjonalnego osobowości.

Kontakt rodzicielski w trakcie takiego wychowania dzieci określa się jako sposób specyficzny współdziałania rodziców i dzieci, za pomocą którego odbywa się wymiana informacją o charakterze moralno-etycznym, rozwój świadomości mo-

⁵ Чечет В.В. Педагогика семейного воспитания: Учебно-метод. пособие / В.В. Чечет. – Минск : Красико-Принт, 1998. – С. 158.

⁶ Алексеевко Т.Ф. Педагогічні проблеми молоді сім'ї: Навч. посібник. / Т.Ф. Алексеевко. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 86.

⁷ Макаренко А.С. Книга для батьків / Антон Семенович Макаренко. – К.: Радянська школа, 1978. – С. 14.

ralnej, kształtowania uczuć i przekonań moralnych, regulacja i korekta czynów i zachowania.

Realizacja jakiegokolwiek kategorii moralnej wymaga oddzielania treści kategorii miary w jej konkretnych charakterystykach, czyli absolutnie konkretnego rozumienia tego, CO robić, JAK to robić i W JAKIM CELU trzeba to robić właśnie tak, a nie inaczej. Takie uzasadnienie współdziałania z innym człowiekiem (w naszym przykładzie rodziców z dzieckiem) przedstawia proces przyjęcia decyzji o poziomie takiego współdziałania, a także o zakresie wpływu tak na dziecko, jak i na siebie.

Kontakt rodzicielski pomaga ustalać stosunki życzliwe, prawdomówne i szczerze między rodzicami i dziećmi, rozwijać i bogacić pozytywne tradycje i obyczaje rodzinne, wychowywać dzieci na dobrych przykładach rodowodu i rodziny. W sytuacji bezpośredniego kontaktu rodzinnego dzieci dołączają się do tradycji swojej rodziny, a razem z nimi – do tradycji swojego narodu, społeczeństwa.

W. Czeczet uzasadnia rolę kontaktu w wychowaniu moralno-emocjonalnym osobowości takimi właściwościami charakterystycznymi:

- kontakt jest procesem materialno-duchowym, w którym odbywa się wymiana działalnością i jej wynikami wcielonymi w doświadczeniu materialnym, duchowym, moralnym i kulturze społeczeństwa;
- kontakt jest czynnikiem obowiązkowym i warunkiem niezbędnym rozwoju społeczeństwa i każdego jego członka;
- rozwój duchowy i moralny indywidu-

uma zależy od różnorodności jego kontaktu z innymi indywiduumami;

- wychowanie, a zwłaszcza moralno-emocjonalne, odbywa się w stałych kontaktach i porozumiewaniu się ludzi, każde nowe pokolenie przez rozmaite formy kontaktu zdobywa doświadczenie materialne i moralne, nagromadzone przez starsze pokolenia;
- celowy, systematyczny i konsekwentny kontakt, pomnożony na siłę wpływu przykładu pozytywnego starszych, sprzyja kształtowaniu świadomości moralnej, uczuć, przekonań i zachowania dzieci⁸.

Skuteczność rodzicielskiego kontaktu z dzieckiem w trakcie wychowania moralno-emocjonalnego zależy od dostrzegania najważniejszych warunków psychologiczno-pedagogicznych: przejaw życzliwości do dzieci w rodzinie; uwzględnienie odrębności płciowych, wiekowych oraz indywidualistycznych; rozszerzenie i pogłębienie z wiekiem treści kontaktów o charakterze moralno-etycznym; wpływ tak na dziedzinę intelektualną, jak i na emocjonalną osobowości; koordynacja w trakcie kontaktu pozycji rodziców, innych członków rodziny, krewnych, wychowawców, pedagogów; stała troska o utrzymanie i wzmocnienie swojego autorytetu moralnego, prestiżu i przykładu dodatniego⁹.

Naukowcy wyodrębniają składniki socjalno-etyczne, psychologiczne i pedagogiczne kultury kontaktu rodzicielskiego. Analiza spuścizny wybitnych pedagogów różnych epok, współczesnych badań naukowych pozwala wywnioskować, że najbardziej ważnymi i znaczącymi są

⁸ Чечет В.В. Педагогика семейного воспитания: Учебно-метод. пособие / В.В. Чечет. – Минск : Красико-Принт, 1998. – С. 90-91.

⁹ Тамże, с. 95-97.

take składniki socjalno-etyczne: miłość i szacunek do dzieci; wiara w dzieci; sprawiedliwość; troskliwość; czujność; umiejętność ustalać z dziećmi poufne, szczerze stosunki; zdolność do współpracy i współtwórczości; bezpośredniość w kontakcie; umiejętność porozumiewać się ze wszystkimi członkami rodziny; umiejętność porozumiewać się z wychowawcami, pedagogami, przyjaciółmi dzieci.

Więc, organizacja życia rodzinnego, wychowania rodzinnego skierowana jest na kształtowanie etycznej osobowości o wysokiej moralności, znającej nie tylko zasady moralne, posiadającej świadomość moralną, przekonania i uczucia, jak również umiejącej ich regulować, pogłębiać, poszerzać w ciągu życia, rozróżniając dobro i zło. Człowiek z takimi jakościami ma prawo moralne do życia i tworzenia w dzisiejszym społeczeństwie. Niezwykle cenną jest myśl M.Stelmachowicza o tym, że «honor i solidarność rodziny, dotrzymanie jedności, następstwa i dziedziczności pokoleń, zgoda rodzinna i małżeńska zostaną priorytetowymi i w trzecim tysiącleciu. Wartość ich nigdy nie zginie»¹⁰.

STRESZCZENIE

Ishchuk S. Wychowanie moralno-etyczne w kontekście pedagogiki rodzinnej

W artykule przeprowadzono analizę miejsca wychowania moralno-etycznego w systemie pedagogiki rodzinnej. Realizacja głównych zadań, właściwości wychowania osobowości zależy od ogólnej i, w szczególności, pedagogicznej kultury rodziców. Jednym z głównych jej kryteriów jest kultura moralna, łącząca wymagania rodziców do siebie, ich samokry-

tyczność, dostrzeganie zasad moralnych. Najważniejszym i bardzo efektywnym środkiem wychowania moralno-emocjonalnego osobowości występuje kontakt rodzicielski.

РЕЗЮМЕ

Ишук С. Морально-етичне виховання у контексті родинної педагогіки

У статті проаналізовано місце морально-етичного виховання у системі родинної педагогіки. Реалізація основних завдань, особливостей виховання особистості залежить від загальної і, зокрема, педагогічної культури батьків. Одним із основних її параметрів є моральна культура, яка включає вимоги батьків до себе, їх самокритичність, дотримання моральних норм. Найважливішим і найефективнішим засобом морально-емоційного виховання особистості виступає батьківське спілкування.

SUMMARY

Ishchuk S. Ethics education is in the context of domestic pedagogics

The place of ethics education in the system of domestic pedagogics is analysed in the article. Realization of basic tasks, features of education of personality depends on general and, in particular, pedagogical culture of parents. One of its basic parameters there is a moral culture which plugs the requirements of parents in itself, their containing self-criticism, observance of moral norms. Paternal intercourse comes forward the major and most effective mean of morally emotional education of personality.

¹⁰ Стельмахович М. Новітні перспективи родинного виховання. / Мирослав Стельмахович // Рідна школа. – 1998. – № 7-8. – С. 5.